

УДК 323.22/28

Ю.І. Калюжна

ПОШУК НОВИХ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ КЛЮЧІВ ДО КОНЦЕПТУ «ЛЕГІТИМНІСТЬ ВЛАДИ»

Стаття присвячена питанням пов'язаним з аналізом категорії легітимності влади. Зокрема, в роботі наводяться класичні та сучасні підходи, щодо інтерпретації феномену легітимності влади, які відображені у теоретичних конструкціях провідних західних та вітчизняних науковців. Здійснюється спроба проаналізувати особливості легітимаційних процесів за умов радикальних трансформацій притаманних сучасним суспільствам.

Ключові слова: легітимація, легітимність влади, ціннісна легітимація.

Статья посвящена вопросам связанным с анализом категории легитимности власти. В частности, в работе приводятся классические и современные подходы, относительно интерпретации феномена легитимности власти, которые отражены в теоретических конструкциях ведущих западных и отечественных учёных. Осуществляется попытка проанализировать особенности легитимационных процессов в условиях радикальных трансформаций присущих современным обществам.

Ключевые слова: легитимация, легитимность власти, ценностная легитимация.

The article is sanctified to the questions by related to the analysis of category of legitimacy of power. In particular, classic and modern approaches over are in-process brought, in relation to interpretation of the phenomenon of legitimacy authorities that is reflected in the theoretical constructions of leading western and home scientists. An attempt to analyse the features of legitimation processes in the conditions of radical transformations inherent to modern societies comes true.

Key words: legitimation, legitimacy of power, valued legitimation".

Постановка проблеми. Актуальність проблематики дослідження пов'язана з кардинальними змінами в процесах конструювання та відтворення сучасного політичного буття, що характеризує політику сучасного світу, у тому числі й української держави. Відповідно це, вимагає від сучасних дослідників пошуку та застосування нових теоретико-методологічних підходів до осмислення специфічних особливостей легітимації влади у період суспільно-політичних трансформацій, модернізацій і пов'язаних з цим криз.

Аналіз актуальних досліджень. Категорія легітимності є ключовим моментом у теоретичній рефлексії провідних дослідників в галузі сучасної політології та політичної соціології – В. Адорно, Р. Арон, Д. Белл, Р. Бендікс, П. Бергер, З. Бжезинський, П. Бурдьє, Й. Вайс, І. Валлерстайн, М. Вебер, Б. Вестлі, Ю. Габермас, М. Гайдеггер, Е. Геллнер, Е. Гідденс, С. Гінер, М. Горкгаймер, Дж. Джансен, М. Доган, К. Дойч, М. Дюверже, Д. Істон, Г. Йонас, К. Кейсбір, Ж.-Л. Кермонн, Д. Копп, Ж. Ліотар, С. Ліпсет, К. Літфін, Т. Лукман, Н. Луман, Р. Мейер, Р. Мерельман, Р. Паріс, Т. Парсонс, Р. Розен,

Дж. Саймонс, Дж. Томас, С. Хантінгтон, Д. Хелд, К. Ясперс та інші. Західна соціологія та політологія має в своєму доробку значний масив наукової літератури присвяченої питанням легітимації і делегітимації влади.

Беззаперечно, концептуальні ідеї визнаних західноєвропейських та американських науковців з питань дослідження проблемного поля суспільно-політичних трансформацій сучасної держави можна вважати теоретичним підґрунтям для російської і української політичної соціології. Зауважимо, якщо пізнавальні стратегії західних дослідників, що були спрямовані на пошуки теоретичних і практичних основ «легітимності», активно розвивались протягом ХХ століття, то в межах радянської науки дослідження концепту «легітимності» відбувалось епізодично або в контексті критики буржуазної ідеології, що суттєво обмежувало перспективи теоретичної рефлексії. Проте, потужним науковим імпульсом для сучасного гуманітарного знання стали масштабні суспільно-політичні модернізацій процеси, що охопили світову спільноту наприкінці ХХ – початку ХХІ столітті. Саме недостатня з'ясовність специфічних особливостей легітимації влади у період суспільно-політичних трансформацій, модернізацій і пов'язаних з цим криз, стимулювала сучасних українських та російських дослідників до пошуків теоретичних і прагматичних основ концепту «легітимності». На пострадянському просторі виокремилась страта вчених, що займається пошуком нових теоретико-методологічних ключів дослідження дискурсу легітимації влади – в рамках дослідницької стратегії на особливу увагу заслуговують праці – Т. Алексеєвої, В. Амеліна, А. Анікевича, І. Антоновича, В. Андрущенко, В. Абизова, В. Бебика, Є. Бистрицького, О. Білого, Д. Видріна, О. Висоцького, Г. Волинки, К. Гаджієва, Б. Гаєвського, П. Гайденко, Є. Головахи, Ю. Давидова, А. Демидова, О. Дібірова, А. Ермоленко, В. Заблоцького, К. Завершинського, А. Ішмуратова, С. Кара-Мурза, А. Керімова, В. Князева, А. Колодій, Ю. Кравченко, С. Ланцова, О. Левандовського, А. Лузана, С. Макєєва, М. Михальченко, А. Мішина, М. Мокляка, М. Орзіха, А. Панаріна, А. Пойнченка, І. Попова, М. Поповича, В. Пугачьова, В. Ребкало, Ф. Рудича, С. Рябова, І. Сікора, О. Скіперських, В. Степаненко, Ю. Тихомирова, М. Томенко, В. Фадєєва, А. Федосєєва, А. Фетісова, Г. Філіппова, В. Чіркїна, В. Шаповала, Ю. Шаповала, О. Шестопада, В. Шинкарука, Р. Шпакової та ін..

Проте, незважаючи на значний науковий здобуток презентований в сучасній соціально-політичній літературі та масштабну дослідницьку роботу, у пізнанні концепту легітимності залишається чимало проблемних аспектів, що пояснюється, перш за все, складністю феномену та його модифікування в контексті плинності подій сучасного суспільного життя. Відтак, **мета статті** – полягає у виявленні та систематизації ключових теоретико-методологічних ідей, які сприяли створенню концептуального каркасу легітимаційного дискурсу. Завдання статті полягає у визначенні особливостей проблемного поля категорії легітимності влади та пошук нових теоретико-методологічних кодів в контексті систематизації основних варіантів її теоретичної інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Методологічні координати концепту легітимності беруть початок з класичної «веберівської формули» – «Держава є організація, що володіє монополією на легітимне використання фізичної та символічної сили на певній території, відповідно до населення» [4, с. 217] та типології «чистих» видів панування (традиційна, харизматична та раціонально-легальна легітимність). Саме ці фундаментальні ідеї, покладені в основу теоретичної рефлексії М. Вебера, утворили аналітичний каркас сучасного концепту «легітимності».

В рамках сучасної політичної соціології можна виділити цілий пласт науковців – Р. Бендікс, П. Бергер, З. Бжезинський, П. Бурдьє, Й. Вайс, І. Валлерстайн, Б. Вестлі, Ю. Габермас, М. Гайдеггер, Е. Геллнер, Е. Гідденс, С. Гінер, М. Горкгаймер, Дж. Джансен, М. Доган, К. Дойч, М. Дюверже, Д. Істон, Г. Йонас, К. Кейсбір, Ж.-Л. Кермонн, Д. Копп, Ж. Ліотар, С. Ліпсет, К. Літфін, Т. Лукман, Н. Луман, Р. Мейер, Р. Мерельман, Р. Паріс, Т. Парсонс, Р. Розен, Дж. Саймонс, Д. Сірінг, Дж. Томас, С. Хантінгтон, Д. Хелд, Е. Циммерман, К. Ясперс, для яких «веберівська модель легітимності» стала базисним підґрунтям при створенні власних теоретичних схем. На нашу думку, однією з суттєвих теоретико-методологічних вад є те, що в роботах значної частини дослідників, концептуальні здобутки М. Вебера часто зазнають нищівної критичної рефлексії і звинувачень у слабкій евристичності для аналізу сучасних моделей легітимності та легітимаційних криз. Так, теоретичні ключі до розуміння концепту легітимності, запропоновані М. Доганом, К. Дойчем, Д. Істоном, Г. Йонасом, Ж.-Л. Кермоном, Д. Хелдом та низкою інших сучасних дослідників, ґрунтуються переважно на тотальній критиці веберівської типології. Проте, зауважимо, що теоретичну спадщину Вебера доцільно використовувати в якості методологічного орієнтира для аналітики сучасних практик легітимації. Як справедливо зауважує провідний російський науковець К. Завершинський «Важливо не буквальне наслідування його формулам, а виявлення тих творчих інтенцій, які вони містять. Навіть у самих рішучих критиків Вебера спостерігаються ознаки впливу його творчих побудов» [5, с. 129].

Актуальним і перспективним, на нашу думку, є дослідницька орієнтація сучасних науковців на аксіологічний підхід, як теоретичний ключ до розуміння природи та сутності феномену легітимації влади. Так, звертаючись до аналізу природи легітимних явищ М. Вебер вказує на вихідний момент легітимності – соціальні суб'єкти можуть вважати свої дії легітимними або переконливо надавати їм видимість легітимності, керуючись різними розуміннями смислу соціального порядку, або орієнтуючись на смисл конкуруючого соціального порядку, іншої ціннісно-нормативної системи [4, с. 638]. Ж.-Л. Кермонн вважає, що легітимність полягає у відповідності політичної влади тим цінностям, на яких засновано режим. При цьому підтримуючи думку М. Дюверже, дослідник висловлює переконання, що легітимним є не той режим, який впроваджує у життя тільки власні цінності, а той який хоча б у невиразній

формі відповідає народним прагненням [7, с. 138–139]. Важлива з точки зору розуміння місця та ролі цінностей у процесі легітимності й теорія Ю. Габермаса, який стверджує, що легітимність політики відображається у її відповідності тим цінностям, які встановлюються самою комунікативною спільнотою. Саме на основі колективних цінностей формується колективна ідентичність та здійснюється соціальна інтеграція, а отже можливий консенсус, який є умовою легітимності. Відтак, для Ю. Габермаса, легітимність – це чеснота політичного порядку бути визнаним законним і справедливим, тоді як легітимація – це досконале аргументування [13, р. 178]. За Г. Йонасом, «для справжньої легітимації потрібне поняття блага, яке не тотожне поняттю цінності. ...тому слід з'ясувати різницю між об'єктивним і суб'єктивним статусом цінності (або, коротше: між цінністю самою по собі і чиеюсь оцінкою), а отже — співвідношення між благом і буттям (між bonum і esse)» [6, с. 122]. К. Дойч аналізуючи ціннісну природу легітимності вважає, що вона виникає з поєднання цінностей: сумісності політичних дій із пануючою у даному суспільстві системою цінностей і сумісності загальних цілей політики із особистими цілями індивіда [11, р. 18].

Цінності, оформлені у систему і покладені в основу ідеології виступають дієвим засобом легітимності влади. Зокрема, Д. Істон відносить ідеологію до основних джерел влади, зауважуючи, що вона представляє форму вираження потреб та інтересів суспільства, і в той же час є засобом маніпулювання думки (при цьому наголошується на маніпулятивному характері ідеології) [12, р. 44]. На маніпулятивний аспект використання цінностей звертає увагу й П. Бурдьє, на його думку найбільш ефективним засобом досягнення легітимності є використання стратегії універсалізації [3, с. 336]. Ця стратегія передбачає дотримання представниками влади універсальних правил, цінностей, фундаментальних законів. Проте, у більшості випадків, використання цих стратегій засноване лише на «створенні бачення» формальної чи фіктивної повазі до існуючих суспільних цінностей.

Саме на основі загальноприйнятих цінностей суспільства можливе досягнення консенсусу, а отже досягнення легітимності. Таким чином, для процесу легітимації політичної влади важливе значення має генералізація цінностей суспільства. Відповідно, можна виділити основні групи цінностей, які є визначальними у ціннісній моделі легітимації влади. Важлива роль у процесі легітимації політичної влади – моральні цінності суспільства, громадяни схвалюють владу виходячи з моральних критеріїв справедливості, гідності, совісті та ін. Саме в цьому контексті Д. Істон розглядає в якості легітимної таку систему, яка відповідає власним моральним принципам індивіда. Р. Мерельман констатує, легітимність – це якість «моральної або доцільної правоти режиму», яка приписується йому народом [15, р. 547]. Для Д. Коппа, легітимність – це «моральний авторитет керувати» [10, р. 3]. Своє місце у легітимації політичної влади займають правові цінності суспільства, легітимність настає у випадках відповідності політичної влади праву, справедливості, принципам які зафіксовано у нормативних актах держави чи

суспільних уявленнях про природне право. Так, Д. Хелд розуміє під легітимністю наступне – «люди дотримуються права і законів, оскільки вважають їх правомірними гідними поваги» [14, р. 238].

Проблема ціннісного виміру легітимності політичної влади представлена в рамках російського та вітчизняного дискурсу. К. Завершинський у розумінні легітимності виходить зі символічного поля «легітимності», яка «проявляється комплексно у довірі до норм, у законодавчому підтвердженні права, у правовій підзвітності влади, в ідеологічній «прозорості» та у виконанні взятих на себе зобов'язань» [5, с. 113]. В. Амелін вважає, що легітимність – це «ствердження правомірності існування даної соціальної інституції, справедливості вимог і цілей, які вона висуває». Вона є «умовою формування суспільного консенсусу, в межах якого всі учасники соціально-політичного процесу приймають певні вимоги й правила гри», «способом надання владним відносинам загальноприйнятої форми» [1, с. 6]. Є. Бистрицький стверджує, що легітимність – це складний процес об'єднання суспільства на основі спільних цінностей та одночасно доведення здатності реалізувати колективну ідентичність з боку політичної організації суспільства [2, с. 23].

Інші автори, застосовуючи аксіологічний підхід, оцінюють легітимацію негативно (в кращому випадку – нейтрально-негативно), як антицінність. До них належать В. Адорно, Д. Белл, Ж. Ліотар, М. Горкгаймер та інші. Так, М. Горкгаймер та В. Адорно не дають визначення терміну «легітимація», але застосовують його лише в негативному контексті. Ж.-Ф. Ліотар трактує легітимацію як «культурний імперіалізм», джерело нерівності, зверхності та насильства одних культур та дискурсів над іншими [8, с. 70]. Для Д. Белла легітимація означає виправдання невдалих соціальних дій через маніпулювання значенням і/або застосуванням понять задля зміни політичної поведінки [9, р. 337].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проте, зазначимо, цінності утворюють систему координат, яка допомагає людині зорієнтуватися в світі сучасної політики, саме на основі власних ціннісних пріоритетів громадяни моделюють бажаний для себе спосіб суспільно-політичної організації. Саме тому, на нашу думку, важливе значення ціннісна легітимність набуває в умовах розвитку демократичного суспільства, в якому народ є джерелом влади, а його цінності є визначальними у політичному процесі. Ціннісна легітимація – це відповідність влади нормам і цінностям прийнятим більшістю в суспільстві, його уявлення про ідеальний порядок. Іншими словами, ціннісна модель легітимності заснована на консенсусі між владою та народом з природу базових цінностей. Відповідно, ціннісна легітимність ґрунтується на:

- відповідності офіційної ідеології цінностям суспільства, які склалися в ході історичного розвитку та укорінилися у суспільній свідомості;
- відповідність діяльності самих представників влади цінностям тієї ідеологічної доктрини, яка є офіційною у державі;

- максимально можлива відповідність загальних цінностей політики та конкретних цінностей індивіда.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амелин В. Н. Власть как общественное явление / В. Н. Амелин // Социально-политические науки. — 1991. — №2. — С. 6—8.
2. Білий О. Побудова держави в Україні: шляхи легітимації / О. Білий, Є. Бистрицький // Політична думка. — 1996. — №1. — С. 11—23.
3. Бурдьє П. Соціологія політики / П. Бурдьє ; [пер. з фр.]. — М. : Socio – Logos, 1993.— 562 с.
4. Вебер М. Основные социологические понятия / М. Вебер // Вебер М. Избранные произведения. — М. : Прогресс, 1990. — С. 602—643.
5. Завершинский К. Легитимность: генезис становление и развитие концепта / К. Завершинский // Полис. — 2001. — № 2. — С. 113—131.
6. Йонас Г. Принцип відповідності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас ; [пер. з нім.]. — К. : Лібра, 2001. — 400 с.
7. Кермонн Ж.-Л. Легитимность / Ж.-Л. Кермонн, Ж.-Л. Шабо // Полис. — 1993. — № 5. — С. 136—142.
8. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. — М. : Институт экспериментальной социологии, 1998. — 160 с.
9. Bell D. Language, Legitimacy and the Project of Critique / D. Bell // Alternatives: Global, Local, Political. — 2002. — Vol. 27. — Issue 3. — P. 327—350.
10. Copp D. The Idea of Legitimate State / D. Copp // Philosophy & Public Affairs. — 1995. — Vol. 28. — Issue 1. — P. 3—45.
11. Deutsch K. Politics and Government. How People Decide their Fate / K. Deutsch. — Boston : Houghton Mifflin, 1970. — 295 p.
12. Easton D. Systems Analysis of Political Life / D. Easton. — New York : Wiley, 1965. — 507 p.
13. Habermas J. Communication and the Evolution of Society / J. Habermas // Trans and with Introduction by Thomas McCarthy. — London : Heinemann Educational Books, 1979. — 239 p.
14. Held D. Models of Democracy / D. Held. — Stanford : Stanford University Press, 1987. — 321 p.
15. Merelman R. Learning and Legitimacy / R. Merelman // American Political Science Review. — 1966. — Vol. 60. — № 3. — P. 547—559.